

Thai Social Science Journal**Original Article**

Received:28 November 2025 Revised:15 December 2025 Accepted:16 December 2025

**ช่องว่างทางกฎหมายในการกำกับดูแลทรัพย์สินวัดไทยและแนวทางปฏิรูประบบตรวจสอบ
พระสงฆ์**Legal gaps in the supervision of Thai temple property and guidelines for reforming
the monk inspection systemนายธนโรจน์ หล่อธนะไพศาล¹

Mr.Tanaroj Lortanapaisan

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาช่องว่างทางกฎหมายในการกำกับดูแลทรัพย์สินของวัดไทย โดยมุ่งวิเคราะห์บทบาทของเจ้าอาวาสและไวยาวัจกรในระบบการบริหารทรัพย์สินของวัด ศึกษาช่องโหว่เชิงโครงสร้างที่เอื้อต่อการใช้ทรัพย์สินโดยขาดการตรวจสอบ และเสนอแนวทางการปฏิรูปกฎหมายเพื่อส่งเสริมธรรมาภิบาลทางการเงินในองค์กรศาสนา งานวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยอาศัยการวิจัยเอกสาร ผลการวิจัยพบว่ากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการบริหารทรัพย์สินของวัด โดยเฉพาะพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ยังไม่มีบทบัญญัติที่ชัดเจนเกี่ยวกับการจัดทำบัญชี รายงานการเงิน หรือกลไกการตรวจสอบจากภายนอก ส่งผลให้เจ้าอาวาสมีอำนาจเบ็ดเสร็จในการใช้ทรัพย์สินวัดโดยไม่มีการถ่วงดุล ขณะเดียวกันไวยาวัจกรก็ไม่มีสถานะทางกฎหมายที่เพียงพอในการควบคุมหรือตรวจสอบการบริหารจัดการดังกล่าว นอกจากนี้ยังไม่มีองค์กรกลางหรือมาตรฐานบังคับใช้ที่สามารถกำกับดูแลได้อย่างมีประสิทธิภาพ งานวิจัยได้นำเสนอแนวทางการปฏิรูปในสามระดับ ได้แก่ (1) การแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายเพื่อกำหนดหน้าที่ในการจัดทำและเปิดเผยข้อมูลทางการเงินของวัด (2) การจัดตั้งองค์กรอิสระเพื่อทำหน้าที่ตรวจสอบและติดตามการใช้จ่ายทรัพย์สินวัด และ (3) การพัฒนากลไกการมีส่วนร่วมของชุมชนในการตรวจสอบและถ่วงดุลอำนาจภายในวัด

คำสำคัญ :ช่องว่างทางกฎหมาย, ทรัพย์สินวัดไทย, ปฏิรูป, ระบบตรวจสอบพระสงฆ์

¹ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเวสเทิร์น; Faculty of law –Western University ,ThailandCorresponding author, e-mail: tallmanandtallman @gmail.com,Tel. 081-8437249

Abstract

This study investigates the legal gaps in the governance of temple assets in Thailand, focusing on the authority of abbots and lay administrators (waiyawachakorn), and the structural deficiencies that allow unchecked use of temple funds. It aims to analyze the weaknesses in current legal frameworks and propose legal reforms to enhance financial transparency and accountability within Buddhist temples. The research employs qualitative methods through documentary analysis. Findings reveal that existing legislation, particularly the Sangha Act B.E. 2505, lacks clear provisions on mandatory accounting, financial reporting, or external audits. This legal ambiguity allows abbots to exercise absolute control over temple finances without effective oversight. At the same time, the role of waiyawachakorn lacks legal authority to monitor or intervene in financial decisions. Furthermore, there is no centralized or standardized regulatory body to ensure compliance or conduct financial audits of temples. The study proposes three levels of reform: (1) amending existing laws to mandate financial disclosure and accounting obligations for temples, (2) establishing an independent agency to audit temple finances and investigate suspected misuse, and (3) developing participatory oversight mechanisms at the community level to create internal checks and balances.

Keywords: Legal gaps, Thai temple property, Reforming, Monk inspection system

1. บทนำ

วัดในสังคมไทยมิได้ดำรงอยู่ในฐานะเพียงพื้นที่ประกอบศาสนกิจ หากแต่เป็นสถาบันที่เชื่อมโยงกับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม และอำนาจรัฐอย่างลึกซึ้งมาโดยตลอด วัดจำนวนมากถือครองทรัพย์สินในรูปของที่ดิน เงินบริจาค อาคาร และรายได้จากกิจกรรมทางศาสนา ซึ่งมีมูลค่ามหาศาลในเชิงเศรษฐกิจ งานศึกษาด้านการจัดการทรัพย์สินวัดในประเทศไทยสะท้อนตรงกันว่า ระบบการบริหารทรัพย์สินของวัดยังคงดำรงอยู่ภายใต้กรอบความไว้วางใจเชิงศีลธรรม มากกว่าการกำกับดูแลตามหลักธรรมาภิบาลทางการเงิน (Intawanno, 2023; มลฤดี กีเอียน และคณะ, 2023) ขณะที่บทบาทของไวยาวัจกรและคณะกรรมการวัด ซึ่งควรทำหน้าที่ถ่วงดุลและตรวจสอบทางการเงิน กลับยังถูกจำกัดอยู่ในเชิงรูปแบบและความสัมพันธ์ส่วนบุคคลมากกว่าการเป็นกลไกเชิงสถาบัน (อนิณชิตโต, 2020)

ในเชิงกฎหมาย พ.ร.บ.คณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และที่แก้ไขเพิ่มเติม แม้จะกำหนดสถานะของวัดไว้ในระบบกฎหมายปกครอง แต่กลับมิได้ออกแบบกลไกบังคับด้านการเปิดเผยบัญชี การรายงานทรัพย์สิน หรือการตรวจสอบทางการเงินจากหน่วยงานอิสระอย่างเป็นระบบ งานวิชาการด้านกฎหมายจำนวนมากชี้ตรงกันว่าโครงสร้าง

กฎหมายไทยยังเปิดช่องให้เจ้าอาวาสมีอำนาจเบ็ดเสร็จในการบริหารทรัพย์สินวัด โดยขาดกลไกถ่วงดุลที่มีประสิทธิภาพ (ปฎิภาณวัฒน์ , สุทธิบัติ และ บัวศิริ ,2023; วิทยา คำรังเพิ่มและ หลวงแก้ว,2025)สภาพเช่นนี้ทำให้การจัดการทรัพย์สินวัดจำนวนมากดำรงอยู่ภายใต้โครงสร้าง “ศรัทธานากฎหมาย” ซึ่งขัดกับหลักความโปร่งใสและความรับผิดชอบทางการเงินในรัฐสมัยใหม่

เมื่อพิจารณาในมิติความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับศาสนา งานศึกษาร่วมสมัยสะท้อนว่า ระบบคณะสงฆ์ไทยมีลักษณะรวมศูนย์อำนาจสูง แต่กลับขาดกลไกความรับผิดชอบอย่างแท้จริง (Borchert, 2022; Larsson, 2016) การกำกับควบคุมพระสงฆ์ในทางปฏิบัติจึงพึ่งพาการลงโทษทางวินัยสงฆ์และแรงกดดันเชิงศีลธรรมจากสังคมเป็นหลักมากกว่าการใช้อำนาจตามกฎหมายการคลังและการตรวจสอบเชิงสถาบันดังเช่นองค์กรสาธารณะประเภทอื่น (Schonthal, 2020; Schedneck, 2022) ภายใต้โครงสร้างเช่นนี้ สื่อมวลชนจึงถูกทำให้กลายเป็นกลไกควบคุมแทนรัฐโดยปริยายผ่านการรายงานข่าวอื้อฉาวของพระสงฆ์เป็นระยะ แต่กลไกดังกล่าวไม่สามารถจัดการกับปัญหาเชิงโครงสร้างของระบบทรัพย์สินวัดได้อย่างยั่งยืน

ในเชิงเศรษฐกิจการเมืองของศาสนา งานศึกษาหลายชิ้นชี้ว่าวัดไทยจำนวนมากไม่ต่างจากสถานะเสมือน “ผู้ถือครองที่ดินและทรัพย์สินรายใหญ่” ในระดับท้องถิ่น และมีบทบาทสำคัญในระบบเศรษฐกิจเมืองและชนบท (Boonjubun et al., 2021) อย่างไรก็ตามทรัพย์สินในนามวัดกลับไม่ถูกจัดวางให้อยู่ภายใต้ระบบกำกับเดียวกับองค์กรเศรษฐกิจหรือองค์กรสาธารณะอื่น ส่งผลให้เกิด “พื้นที่สีเทาทางกฎหมาย” ที่เอื้อต่อการสะสมทุน การเคลื่อนย้ายเงิน และการใช้ทรัพย์สินสาธารณะโดยปราศจากความรับผิดชอบเชิงระบบ ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนอย่างเป็นรูปธรรมผ่านกรณีอื้อฉาวทางการเงินของวัดหลายแห่งในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา โดยเฉพาะกรณีวัดไร่ขิง ซึ่งนำไปสู่คำถามเชิงโครงสร้างต่อระบบกำกับดูแลทรัพย์สินวัดไทยทั้งระบบ

เมื่อเปรียบเทียบกับประสบการณ์ในต่างประเทศ จะเห็นได้ว่าหลายรัฐสามารถออกแบบระบบการกำกับทรัพย์สินทางศาสนาให้สอดคล้องกับหลักความโปร่งใสโดยไม่ละเมิดเสรีภาพทางศาสนา ตัวอย่างเช่น จีนกำหนดให้วัดและองค์กรศาสนาต้องรายงานทรัพย์สินและงบการเงินต่อรัฐภายใต้มาตรฐานการกำกับที่เป็นระบบ (Wang, 2021) รวมถึงการกำหนดทิศทางการใช้ทรัพย์สินวัดเพื่อสาธารณประโยชน์ภายใต้นโยบายรัฐ (Hu, 2024) ในบริบทพื้นที่พุทธศาสนาอย่างทิเบต ระบบการจัดการทรัพยากรร่วมของวัดถูกเชื่อมโยงเข้ากับรัฐและชุมชนเพื่อลดความเสี่ยงของการผูกขาดทรัพยากรโดยสถาบันศาสนา (Tsering, 2023) ขณะเดียวกันงานด้านประวัติศาสตร์และการเมืองของศาสนาในเอเชียชี้ให้เห็นว่า การปฏิรูปสถาบันศาสนาเป็นกระบวนการทางอำนาจที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ และต้องอาศัยการออกแบบกติกาทางกฎหมายอย่างรอบคอบ (Adolphson, 2007; McCargo, 2012)

ภายใต้บริบทดังกล่าว งานศึกษาด้านกฎหมายและสังคมวิทยาศาสนาร่วมสมัยจึงเสนออย่างชัดเจนว่า พุทธศาสนาไม่ควรถูกทำให้เป็น “พื้นที่กึ่งเงาทางกฎหมาย” อีกต่อไป หากแต่ควรถูกจัดวางให้อยู่ภายใต้หลักนิติรัฐและธรรมาภิบาลเช่นเดียวกับสถาบันสาธารณะอื่น (Schonthal, 2020) บทความวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาช่องว่างทางกฎหมายในการกำกับดูแลทรัพย์สินวัดไทยผ่านกรณีศึกษาวัดไร่ขิง พร้อมทั้งวิเคราะห์แนวทางการปฏิรูประบบตรวจสอบ

พระสงฆ์โดยเชื่อมโยงกับบทเรียนจากต่างประเทศ เพื่อเสนอกรอบการปฏิรูปเชิงโครงสร้างที่สอดคล้องกับสังคมไทยในบริบทเศรษฐกิจและการเมืองร่วมสมัย

2.วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษากฎหมายและข้อบังคับที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพย์สินของวัดไทย โดยเฉพาะบทบาทและอำนาจของเจ้าอาวาสและไวยาวัจกร
2. เพื่อวิเคราะห์ช่องว่างทางกฎหมายที่เอื้อต่อการใช้จ่ายทรัพย์สินวัดโดยปราศจากการตรวจสอบ
3. เพื่อเสนอแนวทางการปรับปรุงกฎหมายหรือระบบการกำกับดูแล เพื่อสร้างความโปร่งใสและป้องกันการทุจริตในการบริหารทรัพย์สินของวัด

3.วิธีวิจัย

งานวิจัยนี้ใช้แนวคิดจากกฎหมายมหาชน โดยเฉพาะแนวคิดเรื่อง ความรับผิดชอบและกลไกถ่วงดุลอำนาจ (Accountability and Oversight) เป็นกรอบในการวิเคราะห์บทบาทของกฎหมายในการกำกับดูแลผู้บริหารทรัพย์สินของวัด โดยประเมินว่าบทบัญญัติของกฎหมายและโครงสร้างองค์กรภายในวัดสามารถจำกัดการใช้อำนาจของเจ้าอาวาสหรือไม่ และเพียงใดนอกจากนี้ยังอาศัยแนวคิดเรื่องธรรมาภิบาล (Good Governance) ที่เน้นองค์ประกอบของความโปร่งใส การมีส่วนร่วม การตรวจสอบได้ และการรับผิดชอบ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการประเมินคุณภาพของระบบการบริหารจัดการทรัพย์สินในวัดไทย โดยเปรียบเทียบกับหลักการบริหารจัดการที่ดีในสถาบันสาธารณะ

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่ผสมผสานการวิเคราะห์เอกสารเชิงกฎหมาย (Legal doctrinal/documentary analysis) กับการศึกษากรณี (Case study) แบบลงลึก โดยยึดเป้าหมายหลักเพื่อถอดรหัส “ช่องว่างเชิงกฎหมาย” และ “กลไกสถาบัน” ที่เอื้อให้เกิดการจัดการทรัพย์สินวัดอย่างไม่โปร่งใส การออกแบบใช้กรอบผสม (Mixed qualitative design) ที่ประกอบด้วย (1) การศึกษาเอกสาร (Documentary & Legal analysis) เพื่อทบทวนกฎหมายที่มีผลบังคับและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง (รวมถึงงานวิจัยทั้งในประเทศและต่างประเทศที่รวบรวมไว้ในบทบทวนวรรณกรรม) และ (2) กรณีศึกษาลงลึก (In-depth case study) ของวัดไร่ขิงเพื่อเชื่อมโยงหลักการกฎหมายกับการปฏิบัติจริงในบริบทท้องถิ่น ทั้งสองส่วนมีความสัมพันธ์แบบวนซ้ำ (Iterative) คือ ข้อค้นพบจากเอกสารชี้จุดให้ค้นหาเอกสาร/หลักฐานที่เฉพาะเจาะจงยิ่งขึ้น และข้อมูลกรณีศึกษาช่วยทดสอบสมมติฐานจากการวิเคราะห์ทฤษฎี สมมติฐานของการวิจัยคือกฎหมายปัจจุบันที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการทรัพย์สินของวัดยังไม่ครอบคลุมหรือมีประสิทธิภาพเพียงพอในการป้องกันการทุจริตหรือการใช้จ่ายโดยขาดการตรวจสอบช่องว่างทางกฎหมายและโครงสร้างการตรวจสอบภายในที่ไม่ชัดเจนเอื้อต่อการใช้จ่ายของวัดโดยปราศจากความโปร่งใส

แหล่งข้อมูลและวิธีการเก็บข้อมูล พิจารณาเอกสารกฎหมายและข้อบังคับ (Primary legal sources) รวบรวมและวิเคราะห์ข้อความกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 (ฉบับต่าง ๆ) กฎมหาเถรสมาคมที่เกี่ยวข้อง ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เกี่ยวกับนิติบุคคล พระราชกฤษฎีกาหรือประกาศที่เกี่ยวข้อง, และคำวินิจฉัยศาลที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพย์สินวัด โดยวิธีดึงข้อความมาตรา/วรรคที่เกี่ยวข้อง จัดทำตารางเปรียบเทียบข้อกำหนดกับการปฏิบัติ เพื่อระบุช่องว่างทางกฎหมายเชิงองค์ประกอบ (Legal gap mapping) และรวบรวมงานวิจัยทั้งจากฐานข้อมูลไทย และวรรณกรรมระหว่างประเทศที่ได้คัดเลือกไว้ เพื่อสังเคราะห์มุมมองทางทฤษฎี แนวปฏิบัติเปรียบเทียบ และข้อเสนอการปฏิรูป ส่วนเอกสารกรณีศึกษาและหลักฐานภาคสนาม (Case documents) รวบรวมเอกสารสาธารณะเกี่ยวกับกรณีวัดไร่ขิง รายงานการตรวจสอบของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และเอกสารทางวัดที่เข้าถึงได้

การคัดเลือกตัวอย่าง (Sampling) ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกวัดไร่ขิงเป็นกรณีศึกษาเชิงลึก โดยอาศัยแนวคิดการคัดเลือกกรณีศึกษาแบบมีเหตุผลเชิงวิเคราะห์ (Purposive case selection) มิใช่การเลือกจากความโดดเด่นเชิงเหตุการณ์เพียงอย่างเดียว วัดไร่ขิงถูกพิจารณาในฐานะกรณีศึกษาที่สะท้อนปัญหาเชิงโครงสร้างของการจัดการทรัพย์สินวัดในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย เนื่องจากเป็นวัดที่มีทรัพย์สินและรายได้จากกิจกรรมทางศาสนาและสาธารณะจำนวนมาก มีความเกี่ยวข้องกับกลไกกำกับดูแลของรัฐหลายระดับ และอยู่ภายใต้กรอบกฎหมายและระเบียบที่ซับซ้อน กรณีดังกล่าวจึงมีคุณลักษณะเป็น “กรณีศึกษาประเภทชี้ให้เห็นปัญหาเชิงโครงสร้าง” (Critical case) ที่เอื้อให้เห็นช่องว่าง ความคลุมเครือ และข้อจำกัดของระบบกำกับดูแลทรัพย์สินวัดไทยได้อย่างชัดเจน

ในเชิงกรอบวิเคราะห์ ผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์เอกสารกฎหมาย นโยบาย และงานวิชาการที่เกี่ยวข้องเป็นฐานในการสังเคราะห์ประเด็นเชิงโครงสร้างด้านอำนาจ การกำกับดูแล และธรรมาภิบาล จากนั้นนำกรณีวัดไร่ขิงมาใช้เป็นพื้นที่เชิงประจักษ์ในการพิจารณาว่า โครงสร้างทางกฎหมายและนโยบายดังกล่าวถูกนำไปใช้ ตีความ หรือบิดเบือนในทางปฏิบัติอย่างไร วิธีการดังกล่าวช่วยเชื่อมโยงการศึกษาจากเอกสารเข้ากับกรณีศึกษาอย่างเป็นระบบ และทำให้กรณีวัดไร่ขิงทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการอธิบายปัญหาเชิงโครงสร้าง มากกว่าการเล่าเหตุการณ์เฉพาะกรณี

วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์กฎหมายเชิงเนื้อหา (Doctrinal legal analysis) ถอดบทบัญญัติที่เกี่ยวข้อง แปลความตามหลักนิยามและหลักเจตนารมณ์ จัดทำตารางเปรียบเทียบระหว่างบทบัญญัติ (Law in books) กับการปฏิบัติจริง (Law in action) เพื่อชี้ช่องว่างทางกฎหมาย เปรียบเทียบแนวปฏิบัติในไทยกับกรณีญี่ปุ่น ไต้หวัน จีน ทิเบต เป็นต้น โดยอาศัยกรอบการเปรียบเทียบที่เน้นองค์ประกอบสำคัญ เช่น สถานะนิติบุคคล การบังคับการเงิน องค์การกำกับอิสระ และการมีส่วนร่วมของชุมชนข้อจำกัดการวิจัยคือการเข้าถึงข้อมูลภายในวัด การเข้าถึงเอกสารภายในและข้อมูลบัญชีของวัดบางแห่งอาจถูกจำกัด จะพึงพาเอกสารสาธารณะและ

พยานหลักฐานที่เปิดเผยได้เป็นหลัก ความลำเอียงจากแหล่งข่าวสาธารณะที่ ข้อมูลข่าวอาจมีทิศทางหรือเพี้ยนมิ่งที่เน้นความอ่อนแอ

4. ทบทวนวรรณกรรม

1. กฎหมายและการจัดการทรัพย์สินของวัดในประเทศไทย

โครงสร้างทางกฎหมายที่ใช้กำกับดูแลทรัพย์สินของวัดไทยในปัจจุบันยังตั้งอยู่บนฐานคิดที่แยก “ศาสนา” ออกจากระบบการกำกับดูแลทางการเงินของรัฐอย่างค่อนข้างชัดเจน โดย พ.ร.บ.คณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และที่แก้ไขเพิ่มเติม แม้จะกำหนดสถานะของวัดในฐานะนิติบุคคลในทางปกครอง แต่กลับมิได้วางกลไกบังคับด้านการเปิดเผยบัญชี การตรวจสอบทางการเงินจากหน่วยงานอิสระ หรือระบบการรายงานทรัพย์สินอย่างเป็นทางการเป็นมาตรฐาน ส่งผลให้เจ้าอาวาสกลายเป็นศูนย์รวมอำนาจในการถือครองและบริหารทรัพย์สินวัดโดยแท้จริง (ปฎิภาณวัฒน์ , สุทธิบดี และ บัวศิริ ,2023; วิทยา คำรังเพิ่ม และหลวงแก้ว,2025) งานศึกษาด้านการบริหารจัดการวัดจำนวนมากชี้ตรงกันว่า ระบบไวยาวัจกรซึ่งควรทำหน้าที่เป็นกลไกถ่วงดุลในทางการเงิน ยังถูกจำกัดอยู่ในบทบาทเชิงพิธีกรรมและความไว้วางใจส่วนบุคคล มากกว่าจะเป็นกลไกตรวจสอบเชิงสถาบัน (อนัญชิต ,2020) ขณะเดียวกันงานด้านธรรมาภิบาลทางการเงินของวัดยังสะท้อนว่าการนำหลักการบริหารจัดการสมัยใหม่มาใช้ยังคงเป็นเพียงข้อเสนอเชิงแนวคิด มากกว่าการบังคับใช้ในเชิงโครงสร้าง (Intawanno, 2023; มลฤดี กีเอียน และคณะ,2023) อีกทั้งยังไม่มีระบบทะเบียนทรัพย์สินวัดระดับชาติหรือระบบรายงานงบการเงินภาคบังคับ ส่งผลให้ทรัพย์สินสาธารณะในนามวัดจำนวนมากขาดการตรวจสอบภายใต้โครงสร้าง “ศรัทธานำกฎหมาย” มากกว่าหลักความโปร่งใสและความรับผิดชอบทางการเงิน

2. ช่องว่างเชิงโครงสร้างและปัญหาการตรวจสอบทรัพย์สินวัด

ช่องว่างสำคัญของระบบการกำกับดูแลทรัพย์สินวัดไทยมิได้เกิดจากการขาดกฎหมายโดยสิ้นเชิง หากแต่เกิดจากลักษณะของกฎหมายที่ขาดประสิทธิภาพในการบังคับใช้จริง และการไม่ปรากฏอยู่ของสถาบันตรวจสอบทางการเงินที่เป็นอิสระจากโครงสร้างคณะสงฆ์ในทางปฏิบัติ งานวิจัยด้านรัฐ-ศาสนาในไทยชี้ว่าแม้สังคมและสื่อมวลชนจะทำหน้าที่ควบคุมพระสงฆ์ในเชิงศีลธรรมผ่านการรายงานข่าวอ่อนแอและการประณามทางศีลธรรมอย่างต่อเนื่อง แต่กลับไม่สามารถทดแทนการควบคุมเชิงสถาบันด้านบัญชี การตรวจสอบทรัพย์สิน และความรับผิดชอบทางกฎหมายได้อย่างแท้จริง (Schedneck, 2022; Schonthal, 2020) ในเชิงโครงสร้างระบบคณะสงฆ์ที่รวมศูนย์อำนาจไว้ที่ตำแหน่งเจ้าอาวาสและผู้บังคับบัญชาทางสงฆ์ ยังทำให้ความรับผิดชอบวินัยคณะสงฆ์ไม่สามารถเชื่อมโยงกับความรับผิดชอบทรัพย์สินในระบบกฎหมายของรัฐได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Borchert, 2022; Larsson, 2016) ขณะเดียวกัน งานศึกษาเชิงเศรษฐกิจการเมืองของวัดยังชี้ว่าวัดจำนวนมากมีสถานะเสมือน “ผู้ถือครองทรัพย์สินและที่ดินรายใหญ่” ในระบบเศรษฐกิจท้องถิ่นแต่กลับไม่อยู่ภายใต้กลไกการกำกับดูแลแบบเดียวกับองค์กร

สาธารณะประเภทอื่น ส่งผลให้เกิดพื้นที่สีเทาทางกฎหมายที่เอื้อต่อการทุจริตเชิงโครงสร้าง (Boonjubun et al., 2021)

3 แนวคิดและประสบการณ์การปฏิรูประบบกำกับดูแลทรัพย์สินวัดในต่างประเทศ

ประสบการณ์ในต่างประเทศสะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่า การกำกับดูแลทรัพย์สินทางศาสนาไม่จำเป็นต้องนำไปสู่การบ่อนทำลายเสรีภาพทางศาสนา หากแต่สามารถออกแบบให้สอดคล้องกับหลักความโปร่งใสและธรรมาภิบาลได้ควบคู่กัน ในหลายประเทศวัดหรือองค์กรศาสนาถูกกำหนดให้มีสถานะเป็นนิติบุคคลตามกฎหมาย เอกชนหรือกฎหมายมหาชนที่ต้องยื่นงบการเงินต่อรัฐ และอยู่ภายใต้การตรวจสอบของหน่วยงานภายนอก เช่น กรณีสจีนและกระบวนการมาตรฐานการกำกับศาสนาในเมืองที่กำหนดให้วัดต้องรายงานการใช้ทรัพย์สินอย่างเข้มงวด (Wang, 2021) รวมถึงการใช้ทรัพย์สินวัดเพื่อสาธารณประโยชน์ตามนโยบายรัฐ (Hu, 2024) ขณะที่ในบริบทพื้นที่พุทธศาสนาในทิเบต ระบบการกำกับดูแลทรัพยากรร่วมของวัดก็ถูกเชื่อมโยงเข้ากับกลไกรัฐและชุมชนอย่างเป็นระบบ (Tsering, 2023) งานวิชาการด้านประวัติศาสตร์และการเมืองของศาสนาในเอเชียยังชี้ว่า การปฏิรูปวัดไม่อาจมองเพียงมิติศีลธรรมส่วนบุคคลของพระสงฆ์ได้ หากแต่ต้องพิจารณามิติอำนาจ การเมือง และทุนทางศาสนาควบคู่กัน (Adolphson, 2007; McCargo, 2012) และในภาพรวมแนวคิดเรื่อง “พุทธศาสนาภายใต้กฎหมายสาธารณะ” ได้รับการยืนยันอย่างชัดเจนในงานกฎหมายและสังคมวิทยาศาสนาร่วมสมัย (Schonthal, 2020)

5.ผลการวิจัย

1. โครงสร้างอำนาจในการจัดการทรัพย์สินวัดและศูนย์รวมอำนาจที่เจ้าอาวาส

ผลการวิจัยพบว่าโครงสร้างการจัดการทรัพย์สินวัดไทยในทางปฏิบัติยังคงมีลักษณะ “รวมศูนย์อำนาจ” อยู่ที่ตำแหน่งเจ้าอาวาสเป็นหลัก แม้ในเชิงกฎหมายจะมีการกำหนดบทบาทไวยาวัจกรและคณะกรรมการวัดไว้ก็ตาม แต่บทบาทดังกล่าวกลับไม่สามารถทำหน้าที่ถ่วงดุลอำนาจทางการเงินได้อย่างเป็นรูปธรรม ระบบการบริหารทรัพย์สินยังคงตั้งอยู่บนฐานของ “ความไว้วางใจเชิงศีลธรรม” มากกว่าระบบการตรวจสอบเชิงสถาบัน (กฤติน จันทร์สนธิมา, 2561 ;อนิยุชิต ,2020 ; Intawanno, 2023) ลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับการวิเคราะห์ด้านธรรมาภิบาลวัดที่ชี้ว่าการนำหลักการบริหารจัดการสมัยใหม่มาใช้กับวัดไทยยังคงอยู่ในระดับเชิงแนวคิด มากกว่าการออกแบบกลไกบังคับเชิงโครงสร้าง (มฤตติ กี่เอียน และคณะ ,2023; วิทยา คำรังเพิ่ม และหลวงแก้ว,2025) เมื่อโครงสร้างกฎหมายยังมิได้บังคับให้มีระบบรายงานบัญชีหรือการตรวจสอบจากภายนอก อำนาจในการจัดการทรัพย์สินจึงถูกรวมศูนย์อยู่กับบุคคลเพียงไม่กี่ตำแหน่ง ซึ่งในทางรัฐศาสตร์ถือเป็นเงื่อนไขพื้นฐานของความเสี่ยงต่อการใช้อำนาจโดยปราศจากความรับผิดชอบ (Borchert, 2022; Larsson, 2016)

2. ช่องว่างเชิงโครงสร้างของกลไกตรวจสอบและการกำกับทางกฎหมาย

ผลการศึกษายืนยันว่า ปัญหาหลักมิได้อยู่ที่การ “ขาดกฎหมาย” หากแต่อยู่ที่ “กฎหมายที่ไม่ถูกออกแบบมาเพื่อรองรับการกำกับทางการเงินอย่างแท้จริง” พ.ร.บ.คณะสงฆ์ยังมุ่งเน้นการปกครองสงฆ์เชิงวินัยและศีลธรรมมากกว่าการกำกับทางบัญชีและทรัพย์สิน (ปฏิภาณวัฒน์ , สุทธิบัติ และ บัวศิริ 2023; วิทยา คำรังเพิ่ม และหลวงแก้ว, 2025) ในทางปฏิบัติแม้สื่อมวลชนจะมีบทบาทสำคัญในการเปิดโปงพฤติกรรมอื้อฉาวของพระสงฆ์ แต่การควบคุมลักษณะนี้เป็นเพียง “การควบคุมเชิงศีลธรรม” มิใช่ “การควบคุมเชิงสถาบัน” ที่มุ่งจัดการกับโครงสร้าง ความรับผิดชอบทางการเงิน (Schedneck, 2022; Schonthal, 2020) ยิ่งไปกว่านั้นเมื่อพิจารณาในมิติเศรษฐกิจ การเมือง วัดจำนวนมากดำรงสถานะเป็นผู้ถือครองทรัพย์สินและที่ดินรายใหญ่ในระดับท้องถิ่น แต่กลับไม่อยู่ภายใต้ระบบกำกับเดียวกับองค์กรสาธารณะประเภทอื่น ส่งผลให้เกิด “พื้นที่สีเทาทางกฎหมาย” ที่เอื้อให้ความไม่โปร่งใส ผิงตัวอยู่ในโครงสร้างอย่างเป็นปกติ (Boonjubun et al., 2021)

ผลการวิจัยยังอีกพบว่า ช่องว่างทางกฎหมายในการจัดการทรัพย์สินวัดสามารถจำแนกออกเป็น 3 ระดับที่เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ ได้แก่ ระดับตัวบทกฎหมาย ระดับโครงสร้างการกำกับดูแล และระดับการบังคับใช้กฎหมาย ดังนี้

ช่องว่างในระดับตัวบทกฎหมายพบว่า ตัวบทกฎหมายที่ใช้กำกับการจัดการทรัพย์สินวัดในประเทศไทยมีลักษณะกระจัดกระจายอยู่ในกฎหมายและระเบียบหลายฉบับ โดยขาดบทบัญญัติที่กำหนดนิยาม ขอบเขต และสถานะทางกฎหมายของ “ทรัพย์สินวัด” อย่างชัดเจน ความคลุมเครือดังกล่าวส่งผลให้ไม่อาจจะระบุได้แน่ชัดว่า ทรัพย์สินบางประเภทอยู่ภายใต้กรอบกฎหมายใด และหน่วยงานใดมีอำนาจกำกับดูแลโดยตรง ช่องว่างในระดับตัวบทนี้ทำให้กฎหมายไม่สามารถทำหน้าที่เป็นกรอบอ้างอิงที่แน่นอนในการกำกับการใช้และการจัดการทรัพย์สินวัดได้

ช่องว่างในระดับโครงสร้างการกำกับดูแล แม้จะมีหน่วยงานของรัฐและองค์กรทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการกำกับดูแลทรัพย์สินวัดหลายฝ่าย แต่โครงสร้างอำนาจหน้าที่กลับซ้อนทับและขาดความชัดเจนในเชิงความรับผิดชอบ หน่วยงานต่าง ๆ มีบทบาทเพียงบางส่วนโดยไม่มีองค์กรใดทำหน้าที่เป็นกลไกกำกับดูแลหลักอย่างแท้จริง ช่องว่างในระดับโครงสร้างนี้ทำให้การตรวจสอบ การถ่วงดุล และการกำกับดูแลทรัพย์สินวัดไม่เป็นระบบ และเปิดพื้นที่ให้การจัดการทรัพย์สินขึ้นอยู่กับอำนาจและดุลยพินิจของบุคคลหรือกลุ่มอำนาจในพื้นที่เป็นสำคัญ

ช่องว่างในระดับการบังคับใช้กฎหมาย พบว่า กลไกทางกฎหมายที่มีอยู่ไม่สามารถถูกนำมาใช้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากขาดมาตรการบังคับที่ชัดเจนและขาดกลไกติดตามตรวจสอบอย่างต่อเนื่อง เมื่อเกิดปัญหาการใช้ทรัพย์สินวัดนอกวัตถุประสงค์หรือการจัดการที่ไม่โปร่งใส การดำเนินการทางกฎหมายมักล่าช้าและขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของเจ้าหน้าที่เป็นรายกรณี ช่องว่างในระดับการบังคับใช้นี้ส่งผลให้กฎหมายไม่สามารถทำหน้าที่สร้างความรับผิดชอบเชิงสถาบันได้อย่างแท้จริง

3.กรณีศึกษาวัดไร่ขิงกับการสะท้อนปัญหาเชิงระบบ

กรณีศึกษาวัดไร่ขิงที่ถูกล่าว่าหาว่ายากจนวัดจำนวนมหาศาลไปใช้ในกิจกรรมการพนันออนไลน์ มิได้เป็นเพียงความผิดพลาดเชิงจริยธรรมส่วนบุคคล หากแต่สะท้อนให้เห็นข้อบกพร่องเชิงโครงสร้างของระบบกำกับดูแลทรัพย์สินวัดไทยอย่างชัดเจน กล่าวคือระบบบัญชีที่ไม่เป็นภาคบังคับ การขาดการตรวจสอบจากหน่วยงานภายนอก และการไม่มีฐานข้อมูลทรัพย์สินวัดระดับชาติทำให้การสะสมและเคลื่อนย้ายทรัพย์สินจำนวนมากสามารถเกิดขึ้นได้โดยปราศจากสัญญาณเตือนเชิงสถาบัน (Intawanno, 2023; มลฤดี กีเอียนและคณะ, 2023) ลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับข้อสังเกตของ Borchert (2022) และ Larsson (2016) ที่ชี้ว่าระบบคณะสงฆ์ไทยสร้าง “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่รัฐเข้าไม่ถึง” ในเชิงการกำกับทรัพย์สิน ส่งผลให้การลงโทษทางวินัยสงฆ์ไม่สามารถทดแทนความรับผิดชอบทางการเงินในระบบกฎหมายบ้านเมืองได้อย่างแท้จริง

ผลการวิจัยจากกรณีวัดไร่ขิงสะท้อนให้เห็นว่า ความล้มเหลวในการกำกับดูแลทรัพย์สินวัดมิได้เกิดขึ้นในขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งโดยลำพัง หากแต่เกิดจากความบกพร่องต่อเนื่องในหลายชั้นของกระบวนการตามกฎหมาย

ประการแรก ในขั้นการกำหนดบทบาทและความรับผิดชอบ ผลการวิจัยพบว่า กฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวข้องมิได้กำหนดขอบเขตอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานกำกับดูแลและผู้มีอำนาจในวัดไว้อย่างชัดเจน ส่งผลให้ไม่อาจระบุได้แน่ชัดว่า หน่วยงานใดควรทำหน้าที่ตรวจสอบการจัดการทรัพย์สินวัดเป็นหลัก ความคลุมเครือดังกล่าวทำให้การกำกับดูแลในทางปฏิบัติถูกปล่อยให้อยู่อยู่กับการตัดสินใจของบุคคลหรือกลุ่มอำนาจภายในวัดเป็นสำคัญ

ประการที่สอง ในขั้นการตรวจสอบและติดตาม ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า แม้จะมีหน่วยงานของรัฐที่มีอำนาจตรวจสอบ แต่กลับไม่มีระบบการติดตามตรวจสอบอย่างสม่ำเสมอและเป็นระบบ การตรวจสอบมักเกิดขึ้นภายหลังเมื่อเกิดปัญหาแล้ว มากกว่าการตรวจสอบเชิงป้องกัน ส่งผลให้ความผิดปกติในการจัดการทรัพย์สินวัดสามารถดำรงอยู่ได้เป็นระยะเวลานานโดยไม่ถูกตรวจพบ

ประการที่สาม ในขั้นการบังคับใช้กฎหมายและการแทรกแซงทางกฎหมาย ผลการวิจัยพบว่า เมื่อปรากฏข้อร้องเรียนหรือข้อสงสัยเกี่ยวกับการใช้ทรัพย์สินวัด หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกลับใช้ดุลยพินิจอย่างจำกัดและล่าช้า การดำเนินการทางกฎหมายขาดความต่อเนื่องและไม่สามารถสร้างแรงจูงใจเชิงลบต่อการใช้ทรัพย์สินวัดนอกวัตถุประสงค์ ช่องว่างในขั้นตอนนี้ทำให้กลไกทางกฎหมายไม่สามารถทำหน้าที่เป็นเครื่องมือควบคุมพฤติกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

จากความล้มเหลวในทั้งสามขั้นดังกล่าว ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ระบบกำกับดูแลทรัพย์สินวัดในกรณีวัดไร่ขิงล้มเหลวในเชิงกระบวนการ กล่าวคือ ความคลุมเครือของอำนาจ การขาดการตรวจสอบเชิงรุก และการบังคับใช้กฎหมายที่ไม่เด็ดขาด ได้ทำงานร่วมกันจนเปิดช่องให้การจัดการทรัพย์สินวัดหลุดพ้นจากการควบคุมของระบบกฎหมายอย่างเป็นระบบ

4.การเปรียบเทียบกับประสบการณ์ต่างประเทศและนัยต่อการปฏิรูปไทย

เมื่อเปรียบเทียบกับประสบการณ์ในต่างประเทศ ผลการวิจัยพบความแตกต่างเชิงโครงสร้างอย่างมีนัยสำคัญ กล่าวคือในหลายประเทศ วัดและองค์กรศาสนาถูกกำหนดให้เป็นนิติบุคคลที่ต้องยื่นงบการเงินต่อรัฐ และอยู่ภายใต้ระบบการตรวจสอบโดยหน่วยงานภายนอกอย่างชัดเจน เช่น กรณีเงินที่รัฐกำหนดมาตรฐานการรายงานทรัพย์สินศาสนาในเขตเมืองอย่างเป็นระบบ (Wang, 2021) รวมถึงนโยบายการนำทรัพย์สินวัดไปใช้เพื่อสาธารณประโยชน์ภายใต้กรอบการกำกับของรัฐ (Hu, 2024) ในบริบทที่ระบบการจัดการทรัพยากรร่วมของวัดยังถูกเชื่อมโยงเข้ากับกลไกรัฐและชุมชนในลักษณะกึ่งสาธารณะ (Tsering, 2023) ขณะเดียวกันงานทางประวัติศาสตร์และการเมืองของศาสนาในเอเชียยังยืนยันว่าการปฏิรูปวัดเป็นกระบวนการที่หลีกเลี่ยงการปะทะกับโครงสร้างอำนาจดั้งเดิมไม่ได้ และจำเป็นต้องมองศาสนาในฐานะ “พื้นที่ทุนและอำนาจ” ไม่ใช่เพียงพื้นที่ศีลธรรม (Adolphson, 2007; McCargo, 2012; Schonthal, 2020) ผลการวิจัยจึงชี้ชัดว่า ปัญหาวัดไร้มิใช่เหตุการณ์เฉพาะตัว หากแต่เป็นอาการของโครงสร้างการกำกับดูแลศาสนาแบบดั้งเดิมที่ไม่สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมร่วมสมัย

6.อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ปัญหาการทุจริตและความไม่โปร่งใสในการจัดการทรัพย์สินวัดในประเทศไทยมิได้เป็นเพียงความผิดพลาดเชิงจริยธรรมของปัจเจกบุคคล หากแต่เป็น “ผลผลิตของโครงสร้างทางกฎหมายและสถาบัน” ที่เปิดพื้นที่ให้ศาสนาดำรงอยู่เหนือระบบการกำกับตรวจสอบทางการเงินของรัฐมาอย่างยาวนาน โครงสร้างดังกล่าวสอดคล้องกับงานศึกษาทางกฎหมายไทยที่ชี้ตรงกันว่าพ.ร.บ.คณะสงฆ์ยังเน้นการปกครองเชิงวินัยและศีลธรรมมากกว่าการกำกับทรัพย์สินเชิงสถาบัน และไม่มีกลไกบังคับด้านบัญชีและการตรวจสอบจากภายนอกอย่างเป็นระบบ (ปฏิภาณวัฒน์ , สุทธิบัติ และ บัวศิริ 2023; วิทยา คำรังเพิ่ม และหลวงแก้ว, 2025) เมื่อผสมผสานกับสภาพการทำงานของระบบไวยาจักรที่ยังอิงความไว้วางใจส่วนบุคคลมากกว่าหลักธรรมาภิบาล (กฤติน จันทน์สนธิมา, 2561; อนัญชิต, 2020) จึงทำให้การบริหารทรัพย์สินวัดถูกผูกขาดโดยเจ้าอาวาสในเชิงอำนาจอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สภาพดังกล่าวสอดคล้องกับงานด้านการบริหารจัดการวัดที่ชี้ว่า การนำหลักธรรมาภิบาลและการบริหารสมัยใหม่มาใช้กับวัดไทยยังคงเป็นเพียงข้อเสนอเชิงอุดมคติมากกว่าการเปลี่ยนผ่านในเชิงโครงสร้างจริง (Intawanno, 2023; มลฤดี กีเอียน และคณะ, 2023)

เมื่อพิจารณาในมิติรัฐศาสตร์และความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับศาสนา ผลการวิจัยสอดคล้องกับข้อเสนอของ Borchert (2022) และ Larsson (2016) ที่อธิบายว่าระบบคณะสงฆ์ไทยมีลักษณะเป็นโครงสร้างรวมศูนย์อำนาจสูง แต่กลับขาดกลไกความรับผิดชอบต่อบัญชี (Financial accountability) โดยรัฐเลือกใช้อำนาจทางวินัยสงฆ์และศีลธรรมเป็นเครื่องมือควบคุมหลักมากกว่าการใช้อำนาจทางกฎหมายการคลังและการตรวจสอบเชิงสถาบัน ภายใต้โครงสร้างเช่นนี้สื่อมวลชนและการประณามทางสังคมจึงถูกทำให้กลายเป็น “กลไกควบคุมแทนรัฐ” อย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งสอดคล้องกับการวิเคราะห์ของ Schedneck (2022) และ Schonthal (2020) ที่ชี้ว่า สังคมไทยควบคุม

พระสงฆ์ผ่าน “วาทกรรมศีลธรรม” มากกว่าผ่าน “กลไกนิติรัฐ” อย่างไรก็ตามกลไกลักษณะนี้ไม่สามารถจัดการกับรากเหง้าของปัญหาเชิงโครงสร้างได้ เพราะไม่แต่ต้องโครงสร้างอำนาจและการถือครองทุนในระดับสถาบัน

ในมิติเศรษฐกิจการเมืองของศาสนา งานวิจัยนี้สนับสนุนข้อค้นพบของ Boonjubun et al. (2021) ที่ชี้ว่าวัดไทยจำนวนมากดำรงสถานะเสมือน “ผู้ถือครองที่ดินและทรัพย์สินรายใหญ่” ในเชิงโครงสร้าง แต่กลับไม่ถูกจัดวางให้อยู่ภายใต้ระบบกำกับแบบเดียวกับองค์กรสาธารณะหรือองค์กรเศรษฐกิจอื่น ๆ วัดจึงกลายเป็นพื้นที่ซ้อนทับระหว่าง “ทุนศาสนา” กับ “ทุนเศรษฐกิจ” โดยที่รัฐไม่สามารถกำหนดกติกาการตรวจสอบได้อย่างชัดเจน ผลที่ตามมาคือการก่อตัวของ “พื้นที่สีเทาทางกฎหมาย” ซึ่งเอื้อให้เกิดการสะสมทรัพย์สิน การเคลื่อนย้ายเงินทุน และการใช้ทรัพย์สินสาธารณะโดยปราศจากความรับผิดชอบเชิงระบบ ดังที่สะท้อนอย่างเป็นรูปธรรมผ่านกรณีวัดไร่ขิง เมื่อเปรียบเทียบกับประสบการณ์ต่างประเทศ ผลการวิจัยชี้ให้เห็นความแตกต่างเชิงโครงสร้างอย่างมีนัยสำคัญหลายประเทศเลือกออกแบบระบบกฎหมายให้วัดหรือองค์กรศาสนาอยู่ภายใต้สถานะนิติบุคคลที่ต้องยื่นงบการเงินต่อรัฐ และอยู่ภายใต้การตรวจสอบของหน่วยงานภายนอกอย่างเป็นระบบ ตัวอย่างเช่นจีนมีการกำหนดมาตรฐานการกำกับดูแลองค์กรศาสนาในเขตเมืองอย่างเข้มงวด และบังคับให้รายงานทรัพย์สินและการใช้จ่ายต่อรัฐ (Wang, 2021) พร้อมทั้งผลักดันการนำทรัพย์สินวัดไปใช้เพื่อเป้าหมายสาธารณประโยชน์ตามนโยบายรัฐ (Hu, 2024) ขณะที่ในบริบทไทย ระบบการจัดการทรัพย์สินร่วมของวัดถูกเชื่อมเข้ากับรัฐและชุมชนในลักษณะกึ่งสาธารณะ เพื่อลดความเสี่ยงของการผูกขาดทรัพย์สินโดยสถาบันศาสนาเพียงฝ่ายเดียว (Tsering, 2023) ประสบการณ์เหล่านี้สะท้อนว่า การกำกับทรัพย์สินทางศาสนาโดยรัฐมิได้เป็นการลดทอนศาสนา หากแต่เป็นการยกระดับศาสนาให้อยู่ภายใต้หลักความโปร่งใสของสังคมสมัยใหม่

ในเชิงประวัติศาสตร์การเมืองของศาสนา งานของ Adolphson (2007) และ McCargo (2012) ช่วยยืนยันว่า การปฏิรูปสถาบันศาสนาในเอเชียไม่เคยเป็นเพียงเรื่องศีลธรรมหรือความศรัทธา แต่เป็นกระบวนการต่อรองเชิงอำนาจระหว่างรัฐ กลุ่มชนชั้นนำ และสถาบันศาสนาอยู่เสมอ เมื่อพิจารณาผลการวิจัยของกรณีไทยในกรอบนี้ จะเห็นได้ชัดว่าความล่าช้าในการปฏิรูประบบการกำกับทรัพย์สินวัดมิได้เป็นเพียงปัญหาทางเทคนิคทางกฎหมาย แต่เป็น “ปัญหาเชิงอำนาจ” ที่รัฐยังไม่สามารถหรือไม่กล้าเข้าไปกำหนดกติกาการตรวจสอบต่อสถาบันศาสนาอย่างแท้จริง ดังที่ Schonthal (2020) ชี้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับกฎหมายในสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังคงถูกทำให้เป็นพื้นที่พิเศษ (seagal exception) มาโดยตลอด โดยสรุปในเชิงอภิปรายผลการวิจัยชี้อย่างชัดเจนว่าปัญหาการทุจริตทรัพย์สินวัดไทยไม่อาจแก้ไขได้ด้วยการลงโทษพระสงฆ์เป็นรายกรณี หรือการกระตุ้นศีลธรรมในระดับสังคมเพียงอย่างเดียว หากแต่จำเป็นต้องยกระดับไปสู่การ “ปฏิรูปโครงสร้างการกำกับดูแลทรัพย์สินวัด” ในระดับกฎหมายและสถาบัน โดยเรียนรู้จากประสบการณ์ต่างประเทศที่สามารถผสมผสานเสรีภาพทางศาสนาเข้ากับระบบธรรมาภิบาลทางการเงินได้อย่างเป็นรูปธรรม

7.สรุป

งานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ปัญหาการทุจริตและความไม่โปร่งใสในการจัดการทรัพย์สินวัดในประเทศไทยมิได้เป็นเพียงปรากฏการณ์เชิงจริยธรรมเฉพาะตัวของพระสงฆ์รายบุคคล หากแต่เป็นผลสะท้อนจาก “ช่องว่างเชิงโครงสร้างของระบบกฎหมายและกลไกการกำกับดูแล” ที่ดำรงอยู่มาอย่างยาวนาน โครงสร้างทางกฎหมายภายใต้ พ.ร.บ.คณะสงฆ์ แม้จะกำหนดสถานะของวัดไว้ในระบบปกครอง แต่กลับมิได้ออกแบบกลไกบังคับด้านการเปิดเผยบัญชี การรายงานทรัพย์สิน หรือการตรวจสอบจากองค์กรอิสระอย่างเป็นระบบ ส่งผลให้การบริหารทรัพย์สินวัดจำนวนมากยังคงตั้งอยู่บนฐานของความไว้วางใจเชิงศีลธรรมมากกว่าหลักความโปร่งใสและความรับผิดชอบทางการเงินในรัฐสมัยใหม่ ผลการวิจัยยังยืนยันว่า โครงสร้างอำนาจในการจัดการทรัพย์สินวัดไทยมีลักษณะรวมศูนย์อยู่ที่ตำแหน่งเจ้าอาวาสเป็นหลัก แม้ในเชิงรูปแบบจะมีบทบาทของไวยาวัจกรและคณะกรรมการวัด แต่ในทางปฏิบัติไม่สามารถทำหน้าที่ถ่วงดุลอำนาจทางการเงินได้อย่างแท้จริง เมื่อระบบบัญชีไม่เป็นภาคบังคับ การตรวจสอบจากภายนอกไม่ถูกกำหนดให้เป็นมาตรฐาน และไม่มีฐานข้อมูลทรัพย์สินวัดระดับชาติ อำนาจการตัดสินใจด้านทรัพย์สินจึงตกอยู่ในดุลพินิจของบุคคลเพียงไม่กี่ตำแหน่ง ซึ่งเป็นเงื่อนไขพื้นฐานของความเสี่ยงต่อการใช้อำนาจโดยปราศจากความรับผิดชอบ

กรณีศึกษาวัดไร่ขิงสะท้อนปัญหาดังกล่าวในเชิงประจักษ์อย่างชัดเจน กล่าวคือการเคลื่อนย้ายทรัพย์สินจำนวนมากสามารถเกิดขึ้นได้โดยไม่มีสัญญาณเตือนจากระบบตรวจสอบเชิงสถาบัน และการจัดการปัญหาในภายหลังยังคงอาศัยกลไกการลงโทษเชิงวินัยสงฆ์และแรงกดดันทางสังคมเป็นหลัก มากกว่าการใช้กลไกทางกฎหมายการคลังและการตรวจสอบแบบเดียวกับองค์กรสาธารณะประเภทอื่น เหตุการณ์นี้จึงมิได้เป็นเพียง “ความล้มเหลวของบุคคล” แต่เป็น “ความล้มเหลวของระบบ” ที่สะสมมาจากโครงสร้างการกำกับดูแลศาสนาแบบดั้งเดิม เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับประสบการณ์ต่างประเทศ ผลการวิจัยพบว่ารัฐจำนวนไม่น้อยสามารถออกแบบระบบการกำกับทรัพย์สินทางศาสนาให้สอดคล้องกับหลักความโปร่งใสและธรรมาภิบาลได้ โดยไม่ละเมิดเสรีภาพทางศาสนา ไม่ว่าจะเป็นการกำหนดให้องค์กรศาสนามีสถานะเป็นนิติบุคคลที่ต้องยื่นงบการเงินต่อรัฐ การตรวจสอบจากหน่วยงานภายนอก และการกำหนดทิศทางการใช้ทรัพย์สินเพื่อประโยชน์สาธารณะภายใต้กรอบกฎหมายที่ชัดเจน บทเรียนจากต่างประเทศสะท้อนว่า “การกำกับทรัพย์สินทางศาสนาโดยรัฐ” มิใช่การทำลายศาสนา หากแต่เป็นการยกระดับศาสนาให้อยู่ภายใต้หลักนิติรัฐและความไว้วางใจของสังคมอย่างยั่งยืน

การแก้ไขปัญหทรัพย์สินวัดไทยอย่างยั่งยืนไม่อาจอาศัยเพียงการกระตุ้นศีลธรรม การลงโทษทางวินัยสงฆ์ หรือการจัดการเชิงคดีรายกรณี หากแต่จำเป็นต้องยกระดับไปสู่การ “ปฏิรูปเชิงโครงสร้าง” ทั้งในระดับกฎหมาย สถาบัน และกลไกการตรวจสอบเพื่อเปลี่ยนผ่านจากระบบ “ศรัทธาการบริหาร” ไปสู่ระบบ “ศรัทธาภายใต้ธรรมาภิบาล” อันจะเป็นฐานสำคัญในการฟื้นฟูความเชื่อมั่นของสังคมต่อสถาบันศาสนา และเสริมสร้างความเข้มแข็งของหลักนิติรัฐในสังคมไทยในระยะยาว

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากผลการวิจัยที่ชี้ให้เห็นถึงข้อบกพร่องเชิงโครงสร้างและช่องว่างทางกฎหมายในการบริหารจัดการทรัพย์สินของวัดไทย โดยเฉพาะกรณีวัดไร่ขิง ซึ่งสะท้อนถึงปัญหาการกระจุกอำนาจของเจ้าอาวาสและการขาดระบบตรวจสอบที่โปร่งใส งานวิจัยนี้จึงเสนอแนวทางนโยบายเพื่อปฏิรูปใน 3 ระดับหลัก ดังนี้

1. การปฏิรูปกฎหมาย

แก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 เพื่อเพิ่มบทบัญญัติว่าด้วยการบริหารทรัพย์สินของวัด โดยกำหนดให้เจ้าอาวาสต้องจัดทำบัญชีรายรับรายจ่ายประจำปี และส่งรายงานต่อหน่วยงานกำกับ เช่น สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติที่มีรายละเอียดเข้มงวดขึ้นกว่าเดิม ตรากฎหมายใหม่ว่าด้วยการเปิดเผยข้อมูลทางการเงินของวัด กำหนดให้วัดที่มีรายได้เกินเกณฑ์ที่กำหนด (เช่น 5 ล้านบาทต่อปี) ต้องจัดทำงบการเงินที่ได้รับการตรวจสอบโดยผู้สอบบัญชีอิสระ และเปิดเผยข้อมูลต่อสาธารณะผ่านเว็บไซต์หรือป้ายประกาศประจำปี

2. การจัดตั้งองค์กรกำกับดูแลที่เป็นอิสระ

เช่น จัดตั้ง “สำนักงานตรวจสอบทรัพย์สินวัดแห่งชาติ” (สตว.) เป็นองค์กรอิสระตามกฎหมาย มีอำนาจในการตรวจสอบบัญชีของวัดทั่วประเทศโดยสุ่มหรือแบบเฉพาะเจาะจง สามารถแทรกแซงเมื่อพบความไม่โปร่งใส และทำหน้าที่พัฒนามาตรฐานทางบัญชีสำหรับองค์กรศาสนา

3. การสร้างกลไกการมีส่วนร่วมของชุมชน

จัดตั้ง “คณะกรรมการธรรมาภิบาลวัด” ในระดับท้องถิ่น โดยมีตัวแทนจากประชาชน ไวยาวัจกร นักบัญชี และนักวิชาการ ร่วมตรวจสอบแผนการใช้จ่ายประจำปีของวัด และเสนอความเห็นก่อนมีการลงทุนหรือใช้จ่ายในโครงการขนาดใหญ่ส่งเสริมการศึกษาและฝึกอบรมไวยาวัจกรและพระภิกษุในด้านการเงินและธรรมาภิบาล เพื่อเพิ่มศักยภาพในการบริหารอย่างโปร่งใสและตรวจสอบได้

4. การบูรณาการกับหน่วยงานรัฐ

กำหนดให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ มีหน้าที่สนับสนุนและติดตามผลการตรวจสอบของ สตว. และมีอำนาจเสนอเรื่องต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรมเมื่อพบการละเมิดกฎหมายอย่างร้ายแรง จัดตั้งศูนย์ข้อมูลสาธารณะกลาง เพื่อรวบรวมข้อมูลการเงินของวัดทั่วประเทศ ให้ประชาชนสามารถเข้าถึงเพื่อการตรวจสอบโดยสมัครใจ

เอกสารอ้างอิง

กฤติน จันทน์สนธิมา. (2561). การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการศาสนสมบัติ โดยแนวทาง. ประชาธิปไตย: กรณีศึกษาของวัดจันทน์และวัดตากฟ้า. วารสารสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน, 11(1): 143-180. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/ombudsman/article/view/167115/120572>

- ปฎิภาณวัฒน์ เ., สุทธิบดี ส., & บัวศิริ อ. (2023). การปฏิรูปพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ไทยภายใต้หลักพระธรรมวินัย. *วารสารดุสิตบัณฑิตทางสังคมศาสตร์*, 13(2), 486–500. สืบค้น จาก <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/phdssj/article/view/260349>
- กีเอียน ม., เพชรเชิดชู พ., คำสุพรหม ศ., & วิลาสัย เ. (2023). การประยุกต์แนวคิดการกำกับดูแลกิจการและการบริหารการเงินของวัดในประเทศไทย. *วารสารสหวิทยาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 6(2), 976–991. สืบค้น จาก https://so04.tci-thaijo.org/index.php/jmhs1_s/article/view/263577
- อนัญชิต พ. (2020). การจัดการเงินและทรัพย์สินของวัด. *มจร การพัฒนาสังคม*, 5(2), 66–77. สืบค้น จาก <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/JMSD/article/view/248073>
- พระมหาวิทยา คำรัง & เพิ่ม หลวงแก้ว. (2568). มาตรการทางกฎหมายในการจัดการทรัพย์สินของวัดที่ได้มาจากเงินอุดหนุนและเงินทำบุญบริจาค. *วารสารปัญญาปณิธาน*, 10(1), 403–416. <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/PPJ/article/download/280969/186748/1206600>
- Adolphson, Mikael and Ramseyer, J. Mark, Property Rights in Medieval Japan: The Role of Buddhist Temples and Monasteries (April 2007). Harvard Law and Economics Discussion Paper No. 584, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=985366> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.985366>
- Boonjubun, C., Haila, A., & Vuolteenaho, J. (2021). Religious land as commons: Buddhist temples, monastic landlordism, and the urban poor in Thailand. *American Journal of Economics and Sociology*, 80(2), 585–636. <https://doi.org/10.1111/ajes.12382>
- Borchert, T. (2022). Monks, the state, and monastic governance in contemporary Thailand. *Journal of the American Academy of Religion*, 90(3), 654–673. <https://doi.org/10.1093/jaarel/lfac067>
- Hu, Y. (2024). The Influence of “Using the Temple Property for Schools” Movement on the Organization of Han Buddhist Monastic Education in Modern China *.Religions* 2024, 15(11), 1358; <https://doi.org/10.3390/rel15111358>
- Intawanno, P. W., Nekkamthammatan, P. ., Suwannuan, P., & Yudee , S. (2023). MANAGEMENT OF PUBLIC FACILITIES FOR BUDDHIST TEMPLES IN BAN NA SAN DISTRICT, SURAT THANI PROVINCE. *Journal of Buddhist Anthropology*, 8(3), 226–236. retrieved from <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/JSBA/article/view/267766>
- Larsson, T. (2016) Keeping Monks in Their Place? *Asian Journal of Law and Society*, 3(1), 17–28. doi:10.1017/als.2015.22

- McCargo, D. (2012). The changing politics of Thailand's Buddhist order. *Critical Asian Studies* 44:4 (2012), 627–642 DOI:10.1080/14672715.2012.738544
- Schedneck, B. (2022). Everyday Scandals: Regulating the Buddhist Monastic Body in Thai Media. *TRaNS: Trans -Regional and -National Studies of Southeast Asia*, 10(2), 173–187. doi:10.1017/trn.2021.11
- Schonthal, B. (2020). Buddhism, law, Buddhist law. *Annual Review of Law and Social Science*. Vol. 21:209-227 (Volume publication date October 2025) <https://doi.org/10.1146/annurev-lawsocsci-050420-105512>
- Tsering, P. (2023). Tibetan Buddhist monastery-based rangeland governance. *Land Use Policy*. Volume 131, August 2023, <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2023.106756>
- Wang, X. (2021). Standardization, Bureaucratization, and Convergence: The Transformation of Governance of Religion in Urbanizing China. *The Journal of Asian Studies*, 80(3), 611–629. doi:10.1017/S002191182000460X